

Klinička psihologija 4 (2011), 1-2, 23-40

Izvorni znanstveni članak - UDK 159.922.76

VRŠNJAČKO NASILJE I STRATEGIJE SUOČAVANJA KOD DJECE OSNOVNOŠKOLSKE DOBI

Kristina Sesar

Centar za mentalno zdravlje
Dom zdravlja Široki Brijeg
Dr. J. Grubišića 11, 88220 Široki Brijeg
kristina.sesar@tel.net.ba

Nataša Šimić

Odjel za psihologiju
Sveučilište u Zadru
Obala kralja Petra Krešimira IV. br. 2, 23000 Zadar
nsmic@unizd.hr

Marijana Barišić

Odsjek za psihologiju
Filozofski fakultet
Matice hrvatske bb, 88000 Mostar
marijana.barisic@gmail.com

Sažetak

Dosadašnja istraživanja uključivala su ispitivanja strategija suočavanja kod djece izložene nasilnom ponašanju, ne uzimajući u obzir sudionike drugih uloga u vršnjačkom nasilju. Stoga je cilj ovog istraživanja bio ispitati strategije suočavanja s vršnjačkim nasiljem kod učenika i učenica različite dobi s obzirom na njihovu ulogu u nasilnom ponašanju.

U istraživanju su sudjelovala 372 učenika petih i osmih razreda osnovne škole (192 učenice i 180 učenika), dobi od 10 do 14 godina. Za ispitivanje različitih oblika nasilnog ponašanja korišten je Upitnik školskih odnosa (School Relationship Questionnaire – SRQ). Skalom strategija suočavanja (Self-Report Coping Measure – SRCM) ispitane su strategije suočavanja s vršnjačkim nasiljem.

Na osnovi rezultata u SRQ upitniku formirane su četiri skupine ispitanika s obzirom na njihovu ulogu u vršnjačkom nasilju: djeca izložena nasilju, djeca počinitelji nasilja, djeca koja doživljavaju nasilje, ali ga i sama čine i skupina djece koja ni na koji način nije uključena u nasilno ponašanje. Strategije suočavanja koje su ispitanici najčešće koristili pri suočavanju s vršnjačkim nasiljem bile su ovim redom: usmjeravanje na problem i traženje socijalne potpore, internaliziranje, distanciranje i eksternaliziranje. U usporedbi s učenicima, učenice su značajno češće koristile strategije usmjeravanja na problem i traženja socijalne potpore, te internaliziranje. U suočavanju s vršnjačkim nasiljem, djeca izložena nasilnom ponašanju, djeca počinitelji nasilja i djeca koja doživljavaju nasilje, ali ga i sama čine više koriste internaliziranje i distanciranje

od djece koja ni na koji način nisu uključena u nasilno ponašanje. Eksternaliziranje više koriste djeca izložena nasilju, počinitelji nasilja i djeca koja doživljavaju nasilje, ali ga i sama čine od djece koja ni na koji način nisu uključena u nasilno ponašanje, kao i počinitelji nasilja od djece izložene nasilju. Značajni efekti dobi dobiveni su za strategije usmjeravanja na problem i traženje socijalne potpore, kao i za eksternaliziranje. Učenici petog razreda značajno više koriste usmjeravanje na problem i traženje socijalne potpore od učenika osmih razreda, dok učenici osmih razreda značajno više koriste eksternaliziranje.

Korištenje manje adaptibilnih strategija je karakteristično za sve sudionike vršnjačkog nasilja bez obzira na njihovu ulogu u nasilničkom ponašanju.

Ključne riječi: vršnjačko nasilje, strategije suočavanja, uloga u vršnjačkom nasilju

UVOD

Interakcije koje djeca imaju s ostalom djecom u školi važne su jer pomažu u razvoju socijalnih vještina, usvajanju normi prikladnih i neprikladnih obrazaca interpersonalnih odnosa i razvijanju standarda na osnovi kojih će mjeriti i uspoređivati svoje vlastito ponašanje. S ciljem poboljšanja kvalitete života, djeca u školama usvajaju znanja, kao i praktične i socijalne vještine. Ipak, stjecanje socijalnih vještina nije tako jednostavno i bezbolno. Sve interakcije među djecom nisu uvijek pozitivne i poučne. Naime, očevidni i prikriveni oblici agresivnog ponašanja česti su u školskom okruženju. Neka istraživanja upućuju na otpornost agresivnog ponašanja koje je naučeno rano u životu i koje se nastavlja nakon djetetove osme godine života (Huesmann, Eron, Lefkowitz i Walder, 1984). Posljednjih godina, u području obrazovanja, kaznenog prava i javnog zdravstva, kao podvrsta agresivnog ponašanja (Griffin i Gross, 2004; Pellegrini, 2002), vršnjačko nasilje je postalo jedna od središnjih tema.

U skladu s National Conference of State Legislatures (2008), termin "bullying" ili vršnjačko nasilje uključuje ponašanja uznemiravanja, zastrašivanja, sarkastičnosti i podsmjehivanja. Ova ponašanja mogu biti motivirana mržnjom ili pristranošću, kao i neupućenošću ili strahom. Mogu također biti uzrokovana kulturalnim normama, pritiskom od strane ostale djece, a u nekim slučajevima i željom za osvetom djetetu koje se ponaša nasilno. Vršnjačko nasilje uključuje i inicijacijske rituale i spolno uznemiravanje. Iako ne postoji jedinstvena definicija vršnjačkog nasilja, većina autora u svojim definicijama naglašava različite obrasce ponašanja koji se ponavljaju tijekom vremena, s namjerom da se nanese ozljede ili uznemiri jedno ili više djece od strane jednog ili više druge djece (Rivers, Duncan i Besag, 2007). Percipirani nerazmjer snaga između djeteta koje je nasilno i djeteta koje je izloženo nasilnom ponašanju, koji omogućava jednom djetetu da dominira nad drugim, također se naglašava u definicijama vršnjačkog nasilja (Rivers i sur., 2007). Međutim, vršnjačkim nasiljem se ne smatraju situacije u kojima postoji konflikt između pojedinaca jednake ili slične snage. Svakako treba kazati da se posljedice ponavljanih napada ili prijetnji od strane jednog snažnijeg djeteta ili više njih razlikuju od

posljedica izloženosti prijetnjama ili napadima jednog ili više djeteta iste snage. U prvom slučaju pojedinci se osjećaju bespomoćnije (Rigby, 2003).

Četiri su karakteristična profila koja se mogu razlikovati s obzirom na ulogu u vršnjačkom nasilju: djeca počinitelji nasilja, djeca koja su izložena nasilju, djeca koja doživljavaju nasilje, ali ga i sama čine i djeca koja ni na koji način ne sudjeluju u nasilju (Salmivalli, Lagerspetz, Björkqvist, Österman i Kaukianen, 1996a). Počinitelji nasilja imaju pozitivne stavove prema nasilju i tendenciju prema agresivnosti, impulzivnosti i dominantnosti u socijalnim interakcijama (Olweus i Endresen, 1998; Craig, 1998; Kumpulainen i sur., 1998). Za razliku od počinitelja nasilja, djeca koja su izložena nasilnom ponašanju su introvertirane individue koje često pate od niskog samopoštovanja i anksioznosti (Kumpulainen i sur., 1998). Individue koje su uključene u nasilje u školi kao djeca koja doživljavaju nasilje, ali ga i sama čine okarakterizirane su kao anksiozne i provokativne (Guerin i Hennessey, 2002).

Da je problem vršnjačkog nasilja rasprostranjen širom svijeta, pokazuju brojna istraživanja provedena u Australiji, Kanadi, Velikoj Britaniji, Japanu, Skandinaviji i Hrvatskoj (Craig, Pepler i Atlas, 2000; Rios-Ellis, Bellamy i Shoji, 2000; Salmivalli i sur., 1996a; Sharp i Smith, 1994; Slee, 1995; Radman-Petrušić, 2005). Rezultati provedenih istraživanja u različitim zemljama pokazuju da učestalost uključenosti u vršnjačko nasilje varira u rasponu od 9 do 54% (Nansel, Craig, Overpeck, Saluja i Ruan, 2004; Dake, Price i Telljohann, 2003; Mazur i Malkowska, 2003; Due i sur., 2005). Otprilike 5-15% djece osnovnoškolske dobi i 3-10% adolescenata u srednjim školama su najmanje jednom tjedno izloženi vršnjačkom nasilju (Smith, 1991; Slee i Rigby, 1993; Olweus, 1994; Genta, Menesini, Fonzi, Costabile i Smith, 1996). Nadalje, učestalost varira i s obzirom na ulogu u vršnjačkom nasilju. Prema rezultatima dosadašnjih istraživanja (Juvonen, Graham i Schuster, 2003; Mazur i Malkowska, 2003; Yang, Kim, Kim, Shin i Yoon, 2006; Forero, McLellan, Rissel i Bauman, 1999; Ivarsson, Bronberg, Arvidsson i Gillberg, 2005) 7-23% ispitanika su identificirani kao djeca počinitelji nasilja, 5-12% djece kao djeca koja doživljavaju nasilje, dok je 2-21% djece identificirano kao djeca koja doživljavaju nasilje, ali ga i sama čine.

Iako većina djece procjenjuje zlostavljanje od strane vršnjaka stresnim, manji broj istraživanja je ispitivao vezu između vršnjačkog nasilja i suočavanja sa stresom. Tek nedavno istraživanja vršnjačkog nasilja se usmjeravaju na strategije suočavanja s vršnjačkim nasiljem i to uglavnom na istraživanje strategija suočavanja kod djece izložene nasilju, a rjeđe i kod ostalih sudionika vršnjačkog nasilja (Kristensen i Smith, 2003).

U istraživanju Salmivalli, Karhunen i Lagerspetz (1996b) provedenom u Finskoj u kojem su sudjelovala djeca izložena nasilnom ponašanju, u dobi od 12 i 13 godina, kod djevojčica izloženih nasilnom ponašanju utvrđena je povezanost "bespomoćnosti" i "suprotstavljanja agresiji" s inicijacijom ili nastavljanjem nasilja. Za razliku od djevojčica, kod dječaka izloženih nasilnom ponašanju jedino je "suprotstavljanje agresiji" bilo povezano s nastavljanjem nasilja. Suprotno navedenom,

ponašanja povezana sa smanjenjem ili prestankom nasilja su izostanak "bespomoćnosti" kod djevojčica, te izostanak "bezbričnosti" i "uzvratanje udarca" kod dječaka koji doživljavaju nasilje. Načini suočavanja s vršnjačkim nasiljem su ispitivani i u Engleskoj, na uzorku djece izložene nasilnom ponašanju, dobi od 10 do 14 godina (Smith, Shu i Madsen, 2001). Dobiveni rezultati su pokazali da je najčešće korištena strategija suočavanja kod djece koja doživljavaju nasilje "ignoriranje počinitelja nasilja". Prema čestini korištenja zatim slijede: "rekao sam mu da prestane", "pitao sam nekog odraslog za pomoć" i "uzvratio sam". "Bijeg", "traženje pomoći od prijatelja", te "plakanje" pokazale su se rjeđe korištenim strategijama suočavanja u ovom istraživanju. Mlađa djeca su češće koristila "plakanje" ili "bježanje", dok su starija djeca koristila "ignoriranje počinitelja nasilja". Razlike s obzirom na spol su također utvrđene. Djevojčice su češće koristile sljedeće strategije: "plakanje", "pitati prijatelja/odraslu osobu za pomoć", dok su dječaci češće koristili "uzvratanje". Autori su također našli povezanost "plakanja", "bježanja", "govorenja počinitelju nasilja da prestane" i "traženja pomoći od odraslog/prijatelja" s većom učestalošću nasilnog ponašanja prema djeci koja su izložena nasilju.

Od djece u Finskoj, u dobi od 10 do 12 godina, Olafsen i Viemerö (2000) su prikupili podatke o strategijama suočavanja koje ta djeca koriste kao odgovor na vršnjačko nasilje. Utvrdili su da djevojčice više koriste prepoznavanje i izražavanje stresa, a dječaci samodestruktivnost. Nadalje, djeca koja doživljavaju nasilje, ali ga i sama čine, koriste agresivne strategije u usporedbi s djecom koja doživljavaju nasilje i djecom koja ni na koji način ne sudjeluju u nasilju, kao i samodestruktivne strategije u usporedbi s ostalom djecom. U usporedbi s djecom izloženom direktnom nasilnom ponašanju, djeca izložena indirektnom nasilnom ponašanju također više koristile samodestruktivne strategije.

Iz prethodno navedenih istraživanja proizlazi da izbor strategija suočavanja ovisi o spolu, kao i o ulozi u vršnjačkom nasilju. Međutim, u malobrojnim istraživanjima je ispitivan utjecaj dobi na izbor strategija suočavanja s vršnjačkim nasiljem. Ova varijabla također bi mogla utjecati na odabir strategija suočavanja s vršnjačkim nasiljem. U skladu s navedenom pretpostavkom su i rezultati istraživanja Roecker Phelps (2001) provedenog na uzorku djece u dobi od trećeg do šestog razreda osnovne škole. Dobiveni rezultati su pokazali da starija djeca više koriste eksternaliziranje, a rjeđe internaliziranje i distanciranje u usporedbi sa skupinom mlađe djece. Kanetsuna i Smith (2002) također navode da djeca u višim razredima osnovne škole imaju već jasne i definirane ideje o efikasnosti različitih strategija suočavanja za različite oblike vršnjačkog nasilja.

Kada je riječ o strategijama suočavanja s vršnjačkim nasiljem, prethodna istraživanja pokazala su da je njihov odabir determiniran spolom, kao i različitim ulogama sudionika vršnjačkog nasilja. Pri odabiru strategija suočavanja s ovim oblikom nasilja, manji broj dosadašnjih istraživanja je uzimao u obzir dob učenika. Interakcija dobi i različitih uloga u vršnjačkom nasilju kod djece osnovnoškolske dobi također nije ispitivana u dosadašnjim istraživanjima. Istraživanja na području Bosne i Her-

cegovine nisu se bavila ispitivanjem suočavanja s vršnjačkim nasiljem. Uzimajući u obzir neke kulturološke specifičnosti ovog područja (tradicionalnija sredina), mogle bi se očekivati i razlike u odabiru strategija suočavanja s vršnjačkim nasiljem u odnosu na dosadašnja istraživanja.

Cilj ovog istraživanja bio je ispitati razlikuju li se djevojčice i dječaci različite dobi u izboru strategija suočavanja s vršnjačkim nasiljem s obzirom na njihovu ulogu u vršnjačkom nasilju.

METODA

Sudionici

Istraživanje je provedeno na učenicima petih i osmih razreda dvije osnovne škole s područja općine Široki Brijeg tijekom studenog 2009. godine. U skladu s podacima dobivenim od Ministarstva prosvjete Zapadnohercegovačke županije ukupan broj učenika na području općine Široki Brijeg u školskoj godini 2009/2010 bio je 457 učenika petih razreda i 421 učenik osmih razreda u četiri osnovne škole. Dvije osnovne škole nalaze se na području grada, a druge dvije škole u ruralnom dijelu općine. Slučajnim odabirom odabrane su dvije osnovne škole za sudjelovanje u ovom istraživanju (jedna s područja grada i jedna s ruralnog područja). U istraživanju su sudjelovali svi učenici petih i osmih razreda dvije navedene osnovne škole – II. osnovne škole Široki Brijeg (256 učenika) i Osnovne škole Kočerin (116 učenika). Učenici specijalnih škola nisu bili uključeni u istraživanje. Ukupno su sudjelovala 372 ispitanika - 192 djevojčice (51,6 %) i 180 dječaka (48,4%).

Instrumenti

Vršnjačko nasilje ispitano je pomoću *Upitnika školskih odnosa* (School Relationship Questionnaire - SRQ) koji je razvijen na temelju "Bullying & Friendship Patterns" intervjua za djecu koji je modificiran u upitnik za samoprocjenu vršnjačkog nasilja. Modifikacija je uključivala redukciju broja pitanja, kao i prikladniju formulaciju pitanja za adolescente (Woods i White, 2005). U upitniku se koriste standardizirana pitanja kojima se djecu pita o njihovu odnosu s drugom djecom. Razlozi odabira SRQ upitnika u ovom istraživanju su mogućnost identifikacije ispitanika s obzirom na njihovu ulogu u vršnjačkom nasilju te s obzirom na oblik agresije kojem su izloženi. Njegovu primjenu u ovom istraživanju odobrili su autori upitnika. U prvom dijelu upitnika ispitanike se pitalo koja ponašanja su doživjeli (npr. *Jesi li bio udaren ili pretučen?*). U drugom dijelu upitnika pitalo ih se o njihovom ponašanju prema drugoj djeci (npr. *Jesi li nekoga plašio ili prijetio nekome?*). Upitnik je podijeljen i s obzirom na oblik agresije kojem je dijete izloženo, odnosno na koji način se nasilno ponaša prema drugima - "Izloženost direktnoj agresiji",

“Izloženost verbalnoj i relacijskoj agresiji”, “Direktna agresija usmjerena prema drugima” i “Verbalna i relacijska agresija usmjerena prema drugima”. Odgovori su se procjenjivali na skali od 1 do 3 ovisno o tome na koji način je ispitanik bio uključen u situaciju nasilništva (“ne uopće/rijetko” = 1, “često” = 2 ili “vrlo često” = 3). Odgovori 2 ili 3 (često i vrlo često) u dijelu “Izloženost direktnoj agresiji” kategorizirani su kao djeca izložena direktnim oblicima nasilja. Odgovori 2 ili 3 (često i vrlo često) u dijelu “Direktna agresija usmjerena prema drugima” kategorizirani su kao djeca koja direktno zlostavljaju drugu djecu. Klasifikacija kao djeca izložena direktnim oblicima nasilja i djeca koja direktno zlostavljaju drugu djecu (odgovori 2 ili 3, često ili vrlo često, u obje kategorije “Izloženost direktnoj agresiji” i “Direktna agresija usmjerena prema drugima”) rezultirali su kategorizacijom djeca koja su izložena nasilnom ponašanju, ali su i sama nasilna prema drugoj djeci. Svi drugi ispitanici kategorizirani su kao neutralni. Isti princip se primjenjivao i za kategorizaciju kao djeca izložena verbalno relacijskim oblicima zlostavljanja, djeca koja verbalno/relacijski zlostavljaju drugu djecu, djeca koja su izložena verbalno/relacijskim oblicima zlostavljanja, ali su i sama nasilna i djeca koja ni na koji način nisu uključena u nasilno ponašanje.

U konfirmativnoj faktorskoj analizi provedenoj na svih 18 čestica *Upitnika školskih odnosa* s namjerom da se provjeri faktorska struktura upitnika analizom osnovnih komponenata s varimax rotacijom izlučena su 3 faktora, koja su interpretirana kao “Direktna i verbalno/relacijska agresija usmjerena prema drugima”, “Izloženost verbalno/relacijskoj agresiji” i “Izloženost direktnoj agresiji”. U prijašnjim istraživanjima (Woods i White, 2005) u kojima je korišten ovaj mjerni instrument, autori ne navode pouzdanosti. U našem istraživanju alfa koeficijenti dobiveni za svaku od subskala pokazuju zadovoljavajuću pouzdanost tipa unutarnje konzistencije koja se kreće od 0,67 do 0,74. Cronbach alfa koeficijent za cijeli upitnik iznosi $\alpha = 0,83$.

Skala strategija suočavanja (Self-Report Coping Measure - SRCM) konstruirana je 1992. godine od strane autora Causey i Dubow, za djecu od 4. do 6. razreda. Izvorno skala sadrži 34 tvrdnje grupirane u pet faktora koji predstavljaju pet različitih strategija suočavanja koje su podijeljene u dvije kategorije. Kategorija *strategije pristupa* uključuje Traženje socijalne potpore (npr. “*Zamolim prijatelja za pomoć.*”) i Samooslanjanje i rješavanje problema (npr. “*Pokušavam smisliti načine za rješavanje tog problema.*”). Kategorija *strategije izbjegavanja* sadrži: Distanciranje (npr. “*Pokušavam se uvjeriti da se ništa nije desilo.*”), Internaliziranje (npr. “*Previše brinem o tome.*”) i Eksternaliziranje (npr. “*Iskalim se na drugima zato što se osjećam tužno ili ljuto.*”) Na svaku tvrdnju, ispitanici su odgovarali na skali od 1 do 5 stupnjeva, gdje su brojevi imali sljedeća značenja: 1 = nikad, 2 = rijetko kad, 3 = ponekad, 4 = gotovo uvijek i 5 = uvijek. Subskale imaju zadovoljavajuću internalnu pouzdanost. Cronbach alfa koeficijenti iznose od 0,68 do 0,84 (Causey i Dubow, 1992).

U ovom istraživanju korištena je skraćena verzija skale, koju su koristili Kristensen i Smith (2003). Skraćenu verziju čine po 4 tvrdnje svake skupine strategija

suočavanja. Na ovaj način je dobivena skala koja se sastoji od ukupno 20 tvrdnji. Ovako modificiranoj verziji originalne SRCM skale, na početku ispitivanja djeci je postavljeno pitanje: "Svakog od nas drugi ljudi katkad povrijede. Zanima nas kako se ti osjećaš i što činiš kada te neki drugi učenik povrijedi (uzme tvoje osobne stvari, prijeti ti, udari te, zove te ružnim imenima ili govori ružne stvari o tebi, ne želi se družiti s tobom i slično...)." Prethodno pitanje reprezentira izloženost direktnoj, verbalnoj i relacijskoj agresiji. U svom istraživanju Kristensen i Smith (2003) ne navode pouzdanosti ove skale. U ovom istraživanju faktorskom analizom na zajedničke faktore s varimax rotacijom ekstrahirana su četiri faktora, koja su interpretirana kao: Usmjeravanje na problem i traženje socijalne potpore ($\alpha = 0,73$), Internaliziranje ($\alpha = 0,63$), Distanciranje ($\alpha = 0,60$) i Eksternaliziranje ($\alpha = 0,71$). Alfa koeficijent za cijelu skalu iznosi $\alpha = 0,71$.

Postupak

Upitnici su primijenjeni grupno, u vrijeme održavanja redovne nastave, u toku jednog nastavnog sata. Upitnike su primijenila dva psihologa-ispitivača. Prije primjene, učenici su upoznati sa svrhom istraživanja, da je njihovo sudjelovanje dobrovoljno i anonimno, te da će rezultati biti analizirani na razini cijelog uzorka. Učenicima koji su bili suglasni da sudjeluju u istraživanju, nakon pročitane upute podijeljeni su upitnici. Na stolu je stajala kutija u koju su na kraju ispitivanja odlagali ispunjene upitnike. U vrijeme ispitivanja svi učenici u razredu su razmješteni na način da su sjedili sami u klupi ili je između njih bila pregrada. Na ovaj način osigurala se veća privatnost i tajnost njihovih odgovora. Za vrijeme primjene upitnika u prostoriji je bio prisutan samo ispitivač. Za vrijeme popunjavanja upitnika, ispitivač se nije kretao razredom, osim u slučaju postavljanja pitanja od strane učenika. Nakon primjene upitnika učenici su obaviješteni kome se u školi mogu obratiti za dodatne informacije vezane za provedeno istraživanje.

Istraživanje je provedeno tijekom prosinca 2009. godine, uz odobrenje Ministarstva prosvjete i športa Zapadnohercegovačke županije, ravnatelja škola, te uz dogovor s razrednicima.

REZULTATI

Analizama varijance testirano je da li postoje značajne razlike u korištenju strategija suočavanja s vršnjačkim nasiljem s obzirom na spol, dob i ulogu u vršnjačkom nasilju. Nakon provedenog postupka analize varijance, obrada rezultata je uključivala post-hoc analize, tj. primjenu Fisherova testa.

Aritmetičke sredine i standardne devijacije za svaku pojedinu strategiju suočavanja kod ispitanika različitog spola i dobi prikazane su u tablicama 1 i 2. Kao što je vidljivo iz Tablice 1, Usmjeravanje na problem i traženje socijalne potpore je

strategija suočavanja koju najviše koriste sva djeca uključena u vršnjačko nasilje, bez obzira na njihovu ulogu u vršnjačkom nasilju. Usmjeravanjem na problem i traženjem socijalne potpore najčešće se služe djeca izložena nasilnom ponašanju, nakon toga djeca koja ni na koji način nisu uključena u nasilno ponašanje i djeca koja doživljavaju nasilje, ali ga i sama čine. Ovu strategiju najmanje koriste djeca koja su počinitelji nasilja. Za sve sudionike uključene u vršnjačko nasilje, eksternaliziranje je rjeđe korištena strategija suočavanja.

Razlike među učenicima u izboru strategija suočavanja s vršnjačkim nasiljem s obzirom na spol i ulogu u vršnjačkom nasilju.

Značajan efekt spola dobiven je za sljedeće strategije suočavanja: Usmjeravanje na problem i traženje socijalne potpore i Internaliziranje (Tablica 1). Učenice značajno više koriste strategiju Usmjeravanje na problem i traženje socijalne potpore, kao i Internaliziranje od učenika. Za Eksternaliziranje i Distanciranje nisu nađene značajne razlike s obzirom na spol (Tablica 1).

Međutim, značajni efekti uloge u vršnjačkom nasilju dobiveni su za Internaliziranje, Distanciranje i Eksternaliziranje (Tablica 1). Post-hoc analize su pokazale da djeca izložena nasilnom ponašanju, djeca počinitelji nasilja i djeca koja doživljavaju nasilje, ali ga i sami čine značajno više koriste Internaliziranje i Distanciranje od djece koja ni na koji način ne sudjeluju u nasilnom ponašanju. Eksternaliziranje pak više koriste djeca izložena nasilju, počinitelji nasilja i djeca koja doživljavaju nasilje, ali ga i sama čine, kao i počinitelji nasilja u odnosu na djecu izloženu nasilnom ponašanju (Tablica 1).

Interakcije spola i uloge u vršnjačkom nasilju nisu utvrđene za ni jednu ispitanu strategiju suočavanja (Tablica 1).

Razlike među učenicima u izboru strategija suočavanja s vršnjačkim nasiljem s obzirom na njihovu dob i ulogu u vršnjačkom nasilju

Značajni efekti dobi dobiveni su za strategije Usmjeravanja na problem i traženje socijalne potpore, kao i za Eksternaliziranje. Mlađa skupina (učenici petog razreda) značajno više koriste Usmjeravanje na problem i traženje socijalne potpore od starije skupine (učenici osmih razreda) (Tablica 2.). Starija pak skupina (učenici osmih razreda) značajno više koristi Eksternaliziranje od mlađe skupine. Kada je riječ o Internaliziranju i Distanciranju, nisu nađene značajne razlike između mlađih i starijih učenika (Tablica 2.).

Nadalje, značajni efekt uloge u nasilnom ponašanju dobiven je za Internaliziranje i Eksternaliziranje (Tablica 2.). Post-hoc analize pokazale su da djeca koja doživljavaju nasilje ali ga i sama čine i počinitelji nasilja više koriste internaliziranje od djece izložene nasilju, kao i od neutralnih ispitanika. Post-hoc analize također su pokazale da Eksternaliziranje više koriste djeca koja doživljavaju nasilje ali ga i sama čine od djece izložene nasilju, te počinitelji nasilja od neutralnih ispitanika.

Tablica 1. Aritmetičke sredine i standardne devijacije za strategije suočavanja s vršnjačkim nasiljem s obzirom na spol i ulogu u vršnjačkom nasilju i spol (N = 366)

Strategije suočavanja	Počinitelji nasilja (Z)		Djeca izložena nasilju (Ž)		Djeca koja doživljavaju nasilje ali ga i sama čine (ŽŽ)		Djeca koja ni na koji način ne sudjeluju u nasilju (N)		Ukupno		Izvor varijabiliteta	F (df)	Post Hoc (Fisherov test)
	M	SD	M	SD	M	SD	M	SD	M	SD			
Usmjeravanje na problem i traženje socijalne potpore													
Djevojičice	25,07	7,03	27,29	4,38	26,52	5,34	26,54	6,29	26,55	5,81	Spol	F(1,366) = 6,038 p = 0,014	Ž>M p<0,05
Dječaci	24,00	5,35	25,32	7,03	23,75	6,46	24,67	7,38	24,29	6,59			
Ukupno	24,33	5,85	26,47	5,66	24,90	6,15	25,89	6,71	25,47	6,29			
											Spol × Uloga	F(3,366) = 0,200 p = 0,896	
Internaliziranje													
Djevojičice	12,63	3,67	12,03	4,66	12,79	3,30	9,14	3,45	10,82	4,02	Spol	F(1,366) = 11,793 p = 0,000	Ž>M p<0,05 p<0,001
Dječaci	10,89	3,62	9,13	3,32	11,17	3,57	9,22	3,58	10,22	3,64			
Ukupno	11,53	3,69	10,82	4,36	11,85	3,53	9,17	3,48	10,54	3,85			
											Spol × Uloga	F(3,366) = 2,489 p = 0,060	
Distanciranje													
Djevojičice	9,47	3,36	10,06	3,30	9,77	3,18	9,33	3,21	9,57	3,21	Spol	F(1,336) = 0,233 p = 0,629	Ž, ŽIZ>N p<0,05
Dječaci	9,33	2,38	10,87	3,93	10,34	3,60	8,88	3,47	9,77	3,47			
Ukupno	9,38	2,71	10,41	3,57	10,10	3,42	9,17	3,30	9,67	3,34			
											Spol × Uloga	F(3,336) = 0,678 p = 0,566	
Eksternaliziranje													
Djevojičice	8,06	3,28	6,89	3,44	8,82	3,84	5,93	2,67	6,65	3,21	Spol	F(1,336) = 2,714 p = 0,100	Z, Ž, ŽŽ>N p<0,05
Dječaci	9,07	3,85	6,61	3,73	9,25	3,85	6,68	3,01	8,03	3,77			
Ukupno	8,72	3,66	6,89	3,44	8,82	3,84	5,93	2,67	7,29	3,54			
											Spol × Uloga	F(3,336) = 0,849 p = 0,467	

Tablica 2. Aritmetičke sredine i standardne devijacije za strategije suočavanja s vršnjačkim nasiljem s obzirom na dob i ulogu u vršnjačkom nasilju i spol (N = 366)

Strategije suočavanja	Počinitelji nasilja (Z)		Djeca izložena nasilju (Ž)		Djeca koja doživljavaju nasilje ali ga i sama čine (ŽŽ)		Djeca koja ni na koji način ne sudjeluju u nasilju (N)		Ukupno		Post Hoc (Fisherov test)
	M	SD	M	SD	M	SD	M	SD	M	SD	
Usmjeravanje na problem i traženje socijalne potpore											F(1,366) = 9,414 p = 0,002
											F(3,366) = 0,643 p = 0,588
											F(3,366) = 1,235 p = 0,297
											F(1,366) = 0,352 p = 0,554
Internaliziranje											F(3,366) = 10,487 p < 0,001
											F(3,366) = 0,000
											F(3,366) = 3,178 p = 0,024
											F(1,336) = 2,351 p = 0,126
Distanciranje											F(3,336) = 1,628 p = 0,182
											F(3,336) = 0,642 p = 0,588
											F(1,336) = 27,177 p = 0,000
											F(3,336) = 10,501 p = 0,000
Eksternaliziranje											F(3,336) = 0,297 p = 0,827
											F(3,336) = 0,297 p = 0,827
											F(3,336) = 0,297 p = 0,827
											F(3,336) = 0,297 p = 0,827

Djeca koja doživljavaju nasilje ali ga i sama čine također više koriste ovu strategiju od neutralnih ispitanika. (Tablica 2.). Kada je riječ o Usmjeravanju na problem i traženju socijalne potpore, kao i Distanciranju, nisu nađene razlike s obzirom na ulogu u nasilnom ponašanju (Tablica 2.)

Značajna interakcija uloge i dobi dobivena je za Internaliziranje (Tablica 2.). Djeca počinitelji nasilja starije dobi koriste više ovu strategiju od neutralnih ispitanika mlađe dobi. Ispitanici starije dobi kategorizirani kao djeca izložena nasilju i djeca koja doživljavaju nasilje ali ga i sama čine također više koriste ovu strategiju u odnosu na ispitanike mlađe dobi u ulozi žrtve i neutralnih. Djeca u ulozi počinitelja nasilja i djeca mlađe dobi koja doživljavaju nasilje ali ga i sama čine više koriste ovu strategiju od djece kategorizirane kao neutralni u starijoj dobi. Za strategije Usmjeravanje na problem i traženje socijalne potpore, Distanciranje i Eksternaliziranje nisu utvrđene značajne interakcije između dobi i uloge u vršnjačkom nasilju (Tablica 2.).

RASPRAVA

Dobiveni rezultati u ovom istraživanju su pokazali da je najčešće korištena strategija suočavanja s vršnjačkim nasiljem Usmjeravanje na problem i traženje socijalne potpore. Po učestalosti korištenja zatim slijede strategije Internaliziranja i Distanciranja, dok je Eksternaliziranje najmanje korištena strategija suočavanja s vršnjačkim nasiljem. Ovi rezultati su u skladu s rezultatima istraživanja Causey i Dubow (1992) u kojem su se najučestalijim strategijama suočavanja također pokazale strategije Samooslanjanje i rješavanje problema, zatim su slijedile Traženje socijalne potpore, te Internaliziranje i Distanciranje, dok se Eksternaliziranje pokazalo rjeđe korištenom strategijom. Prema autorima ovog istraživanja (Causey i Dubow, 1992) Samooslanjanje i rješavanje problema i Traženje socijalne potpore smatraju se strategijama "pristupa", a Distanciranje, Eksternaliziranje i Internaliziranje strategijama "izbjegavanja". Na osnovi navedenog može se zaključiti da u suočavanju s vršnjačkim nasiljem, ispitanici najčešće koriste strategije "pristupa". Strategije "pristupa" preferirane su i od učenika viših razreda osnovne škole u istraživanju Radman-Petrušić (2005). Za razliku od dobivenih rezultata u ovom istraživanju, u istraživanju ove autorice Eksternaliziranje i Internaliziranje su se pokazale rjeđe korištenim strategijama u suočavanju s vršnjačkim nasiljem. Možemo pretpostaviti da su strategije izbjegavanja u situacijama zlostavljanja trenutno efikasne, jer prekidaju nasilno ponašanje. Međutim, dugoročno gledano, radi se o neefikasnim strategijama, pa vjerojatno ispitanici i pribjegavaju češćem korištenju strategija pristupa. Osim toga, moguće je da su neki ispitanici prilikom suočavanja s nasiljem koristili strategije izbjegavanja. Međutim, uvidjevši njihovu neefikasnost, kada je riječ o prekidanju ili smanjenju nasilnog ponašanja, pokazuju tendenciju učestalijeg korištenja strategija pristupa.

Razlike s obzirom na spol ispitanika u suočavanju s vršnjačkim nasiljem utvrđene su za strategije Usmjeravanja na problem i traženja socijalne potpore, kao i za Internaliziranje. Dobiveni rezultati su pokazali da djevojčice značajno više koriste ove strategije od dječaka, što je u skladu s rezultatima istraživanja Kristensen i Smith (2003), koji su također našli da djevojčice značajno više koriste Traženje socijalne potpore i Internaliziranje, dok dječaci češće koriste Eksternaliziranje. Slični rezultati dobiveni su i u istraživanju Radman-Petrušić (2005). Autorica je utvrdila razlike s obzirom na spol ispitanika za tri strategije suočavanja: Traženje socijalne podrške, Internaliziranje i Distanciranje. Dobiveni rezultati i u ovom istraživanju su pokazali da djevojčice češće traže socijalnu podršku, te da koriste Internaliziranje kao strategiju suočavanja s nasiljem, dok dječaci češće koriste Distanciranje. Dosadašnja istraživanja nisu dala konzistentne rezultate kada je riječ o načinu suočavanja usmjerenom na problem i spolu. Neki rezultati upućuju na zaključak da su muškarci skloniji izravnoj akciji od žena, druga istraživanja ne nalaze nikakve razlike ili ih nalaze u korist žena. Frydenberg i Lewis (1993) nalaze da adolescentice koriste problemu usmjerenom suočavanje isto toliko koliko i adolescenti. Brojna druga istraživanja (Herman-Stahl, Stemmler i Petersen, 1995; Patterson i McCubbin, 1987; Seiffge-Krenke i Klessinger, 2000) nalaze da se djevojke češće od mladića suočavaju strategijama usmjerenim na problem. Kada je riječ o traženju socijalne potpore, čini se da su djevojčice spremnije tražiti pomoć kada su izložene nasilju nego dječaci. Spolne razlike u korištenju Internaliziranja dobivene u ovom istraživanju u skladu su s rezultatima ranijih istraživanja (Keenan i Shaw, 1997). Razlike u procesu socijalizacije koje su vezane uz stereotipe i očekivanja društva u vezi sa spolnim ulogama mogu biti jedno od objašnjenja razlika među spolovima u suočavanju s vršnjačkim nasiljem. Činjenica je da se žene više potiče na izražavanje emocija i traženje socijalne podrške od muškaraca. Navedeno također može biti razlog učestalijeg korištenja ovih strategija od strane žena u ovom istraživanju, kao i u ranijim istraživanjima (Almeida i Kessler, 1998; Ptacek, Smith i Zanas, 1992).

Ispitanici mlađe dobi, prema rezultatima ovog istraživanja, češće koriste Usmjeravanje na problem i traženje socijalne potpore u suočavanju s vršnjačkim nasiljem, što je također u skladu s rezultatima dosadašnjih istraživanja (Hunter i Boyle, 2004; Sharp, 1995; Radman-Petrušić, (2005), koja izvještavaju o povezanosti mlađe dobi i izbora strategije traženja socijalne potpore. Dobiveni rezultati djelomično su u skladu i s rezultatima istraživanja Kristensen i Smith (2003), koji također pokazuju da mlađa djeca više preferiraju Traženje socijalne potpore. Međutim, u istraživanju ovih autora nađeno je i da mlađa djeca u suočavanju s vršnjačkim nasiljem koriste Distanciranje i Internaliziranje, što nije potvrđeno u ovom istraživanju. Dobiveni rezultati u ovom istraživanju upućuju na veću vjerojatnost da će mlađa djeca reći nekome starijem za problem (učiteljima ili roditeljima). Starija pak djeca nisu sklona tražiti socijalnu potporu od odraslih. Mogući razlozi navedenog bi mogle biti karakteristike samih dječjih grupa. U periodu adolescencije djeca imaju negativnije stavove prema članovima grupe koje percipiraju kao bespomoćne ili kao

one koji su nesposobni izboriti se za sebe (Olweus i Endresen, 1998; Smith i Shu, 2000). Još jedno od mogućih objašnjenja nepreferiranja ove strategije suočavanja od strane starije djece je i njihov negativan stav prema učenicima koji traže pomoć, posebno prema dječacima koji se ne mogu uspješno nositi s nasilnim ponašanjem. Zbog navedenog, u vrijeme adolescencije, kada je odnos s vršnjacima izuzetno bitan, oni mogu postati nepoželjno društvo. "Tužakanje" ima negativne konotacije i može odvratiti djecu od traženja pomoći u situaciji kada im je ona zaista potrebna (Kristensen i Smith, 2003).

Prema Roecker Phelps (2001) starija dob bi mogla biti prediktor korištenja Eksternaliziranja, dok bi se mlađa dob trebala pokazati značajnom kada je riječ o Internaliziranju i Distanciranju. Dobiveni rezultati u ovom istraživanju djelomično su u skladu s navedenim. Djeca starije dobi preferiraju korištenje Eksternaliziranja u suočavanju s vršnjačkim nasiljem. Korištenje ove strategije suočavanja očituje se kroz agresivne obrasce ponašanja kao što su: psovanje, vikanje na druge, bacanje stvari u ljutnji. Moguće objašnjenje za češće korištenje ove strategije kod starije djece u odnosu na mlađu je vjerojatno i njihova veća tjelesna snaga, koja im omogućava ovakav način suočavanja s vršnjačkim nasiljem. Budući da su mlađa djeca tjelesno slabija, oni pribjegavaju korištenju drugih strategija suočavanja, kao što je pokušaj rješavanja problema ili traženja pomoći od drugih osoba. Iako je u nekim dosadašnjim istraživanjima (Smith i sur., 2001) utvrđeno da je starija dob statistički značajan prediktor korištenja Distanciranja kao strategije suočavanja s vršnjačkim nasiljem, navedeno nije potvrđeno u ovom istraživanju.

Dobiveni rezultati ovog istraživanja koji se odnose na korištenje strategija suočavanja, ovisno o ulozi u vršnjačkom nasilju pokazali su značajne efekte uloge kada je riječ o strategijama Eksternaliziranja, Internaliziranja i Distanciranja. Dobiveni rezultati su pokazali da strategiju Eksternaliziranja više koriste djeca koja doživljavaju nasilje, ali ga i sama čine, od djece koja su izložena nasilju, te djeca koja doživljavaju nasilje, ali ga i sama čine i djeca počinitelji nasilja od neutralnih ispitanika. Kristensen i Smith (2003) također navode da djeca kategorizirana kao djeca koja doživljavaju nasilje, ali ga i sama čine, u odnosu na djecu koja ni na koji način nisu uključena u nasilno ponašanje i djecu koja su izložena nasilju više koriste strategiju Eksternaliziranja. Olafsena i Viemero (2000) su pronašli da 10- i 12- godišnja djeca koja doživljavaju nasilje ali ga i sama čine, u njihovu istraživanju više su koristila "agresivne" strategije suočavanja u odgovoru na nasilno ponašanje u školi u odnosu na djecu koja su izložena nasilju i djecu koja ni na koji način nisu uključena u nasilno ponašanje iste dobi. I u istraživanju Bijttebier i Vertommen (1998) dobiveni su slični rezultati. Ovi autori su ispitivali strategije suočavanja koje su ispitivane i u istraživanju Olafsena i Viemero (2000), te su utvrdili da dječaci koji su nasilni prema drugoj djeci i koji doživljavaju nasilje, ali ga i sami čine, više koriste Eksternaliziranje nego djeca koja ni na koji način nisu uključena u vršnjačko nasilje. Dobiveni rezultati u ovom istraživanju koji pokazuju da djeca koja doživljavaju

nasilje, ali ga i sama čine, više koriste Eksternaliziranje u skladu su s izvještajem Olweusa (1993), koji navodi da su karakteristike djeca koja doživljavaju nasilje, ali ga i sama čine kao skupine slične karakteristikama djece koja su počinitelji nasilja sa agresivnim tendencijama.

Dobiveni rezultati u ovom su istraživanju pokazali da djeca koja doživljavaju nasilje, ali ga i sama čine, i djeca počinitelji nasilja koriste više strategiju Internaliziranje od djece izložene nasilnom ponašanju i djece koja ni na koji način nisu uključena u vršnjačko nasilje. Ovu strategiju također češće koriste djeca koja su izložena nasilnom ponašanju od djece koja ni na koji način nisu uključena u vršnjačko nasilje. Ovi dobiveni rezultati u skladu su s rezultatima istraživanja Andreou (2000), koja je utvrdila da djeca izložena nasilnom ponašanju više koriste Internaliziranje u suočavanju s vršnjačkim nasiljem. Čini se i da djeca koja doživljavaju nasilje, ali ga i sama čine, i djeca počinitelji nasilja, kao i djeca izložena nasilnom ponašanju često koriste internalizirajuće odgovore kao što je, na primjer, pretjerana zabrinutost i plakanje jer vjerojatno nisu razvili uspješnije načine suočavanja.

U zaključku se može kazati da rezultati provedenog istraživanja pokazuju razlike u izboru strategija suočavanja s vršnjačkim nasiljem s obzirom na spol, dob i ulogu sudionika vršnjačkog nasilja. Dječaci u usporedbi s djevojčicama, značajno češće koriste strategije Usmjeravanja na problem i traženja socijalne potpore, te Internaliziranja. Kada je riječ o razlikama s obzirom na dob ispitanika, pri suočavanju s vršnjačkim nasiljem, mlađa djeca pribjegavala su Usmjeravanju na problem i traženju socijalne potpore, dok su starija djeca više koristila Eksternaliziranje. Internaliziranje, Distanciranje i Eksternaliziranje su strategije suočavanja koje značajno više koriste djeca izložena nasilnom ponašanju, počinitelji nasilja i djeca koja doživljavaju nasilje, ali ga i sama čine u odnosu na djecu koja ni na koji način nisu uključena u vršnjačko nasilje.

S ciljem razumijevanja procesa suočavanja s vršnjačkim nasiljem, u budućim istraživanjima trebalo bi ispitati relacije između osobnih karakteristika, različitih okolinskih faktora i odabira strategija suočavanja. Nedostaju također istraživanja koja daju uvid u odnose između strategija suočavanja s ovim oblikom nasilja i različitih psiholoških poteškoća učenika osnovnoškolske dobi. U ovom području također nedostaju longitudinalna istraživanja koja bi dala uvid u dinamiku suočavanja s vršnjačkim nasiljem.

Potrebno je također spomenuti i metodološke poteškoće u istraživanjima ovakvog tipa. Rezultati dobiveni u ovom istraživanju baziraju se na samoprocjenama djece. Djecu se pitalo na koji način bi reagirali kada bi hipotetički bili izloženi nasilju među djecom. Može se pretpostaviti da su djeca koja su iskusila različite oblike vršnjačkog nasilja odgovarala na pitanja birajući odgovore koji odražavaju strategije suočavanja koje su koristili u situacijama nasilja. Moguć je također odabir odgovora koji odražavaju strategije suočavanja koje bi djeca koristila u ovim situacijama. Hipotetički gledano, korištenje strategija suočavanja koje su se pokazale

neuspješnim, tj. onih koje nisu reducirale nasilje, može dovesti do odabira odgovora koji odražavaju odabir strategije koje bi se koristile u situacijama vršnjačkog nasilja.

LITERATURA

- Almeida, D.M., Kessler, R.C. (1998). Everyday stressors and gender differences in daily distress. *Journal of Personality and Social Psychology*, 75, 670-680.
- Andreou, E. (2000). Bully/victim problems and their association with psychological constructs in 8 to 12 year-old Greek school-children. *Aggressive Behavior*, 26, 49-56.
- Bijttebier, P., Vertommen, H. (1998). Coping with peer arguments in school-age children with bully/victim problems. *British Journal of Educational Psychology*, 68, 387-394.
- Causey, L.D., Dubow, F.E. (1992). Development of a Self-Report Coping Measure for Elementary School Children. *Journal of Clinical Child Psychology*, 21, 47-59.
- Craig, W.M. (1998). The relationship among bullying, victimization, depression, anxiety, and aggression in elementary school children. *Personality and Individual Differences*, 24, 123-130.
- Craig, W.M., Pepler, D., Atlas, R. (2000). Observations of bullying in the playground and in classroom. *School Psychology International*, 21, 22-36.
- Dake, J.A., Price, J.H., Telljohann, S.K. (2003). The nature and extent of bullying at school. *Journal of School Health*, 73, 173-80.
- Due, P., Holstein, B.E., Lynch, J., Diderichsen, F., Gabhain, S.N., Scheidt, P., Currie, C. (2005). Health Behaviour in School-Aged Children Bullying Working Group. Bullying and symptoms among school-aged children: international comparative cross sectional study in 28 countries. *European Journal of Public Health*, 15, 128-132.
- Forero, R., McLellan, L., Rissel, C., Bauman, A. (1999). Bullying behaviour and psychological health among school students in new South Wales, Australia: Cross sectional survey. *British Medical Journal*, 319, 344-348.
- Frydenberg, E., Lewis, R. (1993). Boys play sport and girls turn to others: age, gender and ethnicity as determinants of coping. *Journal of Adolescence*, 16, 253-266.
- Genta, M.L., Menesini, E., Fonzi, A., Costabile, A., Smith P.K. (1996). Bullies and victims in schools in central and southern Italy. *European Journal of Psychiatry*, 151, 1217-1219.
- Griffin, R.S., Gross, A.M. (2004). Childhood bullying: Current empirical findings and future directions for research. *Aggression and Violent Behavior*, 9, 379-400.
- Guerin, S., Hennessy, E. (2002). *Aggression and Bullying*. Oxford:Blackwell.
- Herman-Stahl, M.A., Stemmer, M., Petersen, A.C. (1995). Approach and avoidant coping: Implications for adolescent mental health. *Journal of Youth and Adolescence*, 24, 649-665.
- Huesmann, L.R., Eron, L.D., Lefkowitz, M.M., Walder, L.O. (1984). Stability of aggression over time and generations. *Developmental Psychology*, 20, 1120-1134.
- Hunter, S.C., Boyle, J.M. (2004). Appraisal and coping strategy use in victims of school bullying. *British Journal of Educational Psychology*, 74, 83-107.

- Ivarsson, T., Bronberg, A.G., Arvidsson, T., Gillberg, C. (2005). Bullying in adolescence: Psychiatric problems in victims and bullies as measured by the Youth Self Report (YSR) and the Depression Self-Rating Scale (DSRS). *Nordic Journal of Psychiatry*, 59, 365-373.
- Juvonen, J., Graham, S., Schuster, M.A. (2003). Bullying among young adolescents: the strong, the weak, and the troubled. *Pediatrics*, 112, 1231-1237.
- Kanetsuna, T., Smith, P.K. (2002). Pupil Insights into Bullying, and Coping with Bullying: A Bi-National Study in Japan and England. *Journal of School Violence*, 1, 5-29.
- Keenan, K., Shaw, D. (1997). Developmental and social influences on young girls' early problem behaviour. *Psychological Bulletin*, 121, 95-113.
- Kristensen, S.M., Smith, P.K. (2003). The use of coping strategies by Danish children as bullies, victims, bully/victims, and not involved, in response to different (hypothetical) types of bullying. *Scandinavian Journal of Psychology*, 44, 479-488.
- Kumpulainen, K., Räsänen, E., Henttonen, I., Alquest, F., Kresanov Linn, S.I., Moilanen, I., Pih, J., Puura, K., Tamminen, T. (1998). Bullying and psychiatric symptoms among elementary school-age children. *Child Abuse & Neglect*, 22, 705-7.
- Mazur, J., Malkowska, A. (2003). Bullies and victims among Polish school-aged children. *Medycyna Wieku Rozwojowego*, 7, 121-134.
- Nansel, T.R., Craig, W., Overpeck, M.D., Saluja, G., Ruan, W.J. Health Behaviour in School-aged Children Bullying Analyses Working Group. (2004). Cross-national Consistency in Relationship Between Bullying Behaviours and Psychosocial Adjustment. *Archives of Pediatrics & Adolescent Medicine*, 158, 730-736.
- Olafsen, R.N., Viemerö, V. (2000). Bully/victims problems and coping with stress in school among 10- to 12- year- old pupils in Åland, Finland. *Aggressive Behavior*, 26, 57-65.
- Olweus, D. (1993). *Bullying at School*. Cambridge, MA: Blackwell Publishers.
- Olweus, D. (1994). Annotation: Bullying at school: Basic facts and effects of a school based intervention program. *Journal of Child Psychology and Psychiatry and Allied Disciplines*, 35, 1171-1190.
- Olweus, D., Endresen, I.M. (1998). The importance of sex-of-stimulus object: Age trends and sex differences in empathic responsiveness. *Social Development*, 7, 370-388.
- Patterson, J.M., McCubbin, H.I. (1987). Adolescent coping style and behaviors: Conceptualization and measurement. *Journal of Adolescence*, 10, 163-186.
- Pellegrini, A.D. (2002). Bullying, victimization, and sexual harassment during the transition to middle school. *Educational Psychologist*, 37, 151-163.
- Ptacek, J.T., Smith, R.E., Zanas, J. (1992). Gender, appraisal, and coping; A longitudinal analysis. *Journal of Personality*, 60, 747-770.
- Radman-Petrušić, K. (2005). *Nasilništvo i strategije suočavanja kod djece osnovnoškolske dobi*. Diplomski rad. Zagreb: Odsjek za psihologiju filozofskog fakulteta u Zagrebu.
- Rigby, K. (2003). Consequences of bullying in schools. *Canadian Journal of Psychiatry*, 48, 583-590.
- Rios-Ellis, B., Bellamy, L., Shoji, J. (2000). An examination of specific types of *ijime* within Japanese schools. *School Psychology International*, 21, 227-241.

- Rivers, I., Duncan, N., Besag, V.E. (2007). *Bullying. Handbooks for educators and parents*. Westport, Connecticut, London: Praeger Publisher.
- Roecker Phelps, C. E. (2001). Children's Responses to Overt and Relational Aggression, *Journal of Clinical Child Psychology*, 30, 240-252.
- Salmivalli, C., Karhunen, J., Lagerspetz, K.M.J. (1996b). How do the victims respond to bullying? *Aggressive Behavior*, 22, 99-109.
- Salmivalli, C., Lagerspetz, K., Björkqvist, K., Österman, K., Kaukianen, A. (1996a). Bullying as a group process: participant roles and their relations to social status within group. *Aggressive Behavior*, 22, 1-15.
- Seiffge-Krenke, I., Klessinger, N. (2000). Long-term effects of avoidant coping on adolescents' depressive symptoms. *Journal of Youth and Adolescence*, 29, 617-279.
- Sharp, S. (1995). How much does bullying hurt? The effects of bullying on personal well-being and educational progress of secondary aged students. *Educational and Child Psychology*, 12, 81-88.
- Sharp, S., Smith, P. (1994). *Tackling bullying in your school. A practical handbook for teachers*. London, England: Routledge.
- Slee, P.T. (1995). Peer victimization and its relationship to depression among Australian primary school students. *Personality and Individual Differences*, 18, 57-62.
- Slee, P.T., Rigby, K. (1993). Australian school children's self appraisal of interpersonal relations: The bullying experience. *Child Psychiatry and Human Development*, 23, 273-282.
- Smith, P.K., Shu, S. (2000). What good schools can do about bullying: Findings from a survey in English schools after a decade of research and action. *Childhood*, 7, 193-212.
- Smith, P.K., Shu, S., Madsen, K. (2001). Characteristics of Victims of School Bullying. Developmental Changes in Coping Strategies and Skills. In Juvonen, J., Graham, S. (Ur.), *Peer harassment in School. The Plight of the Vulnerable and Victimized*. New York: The Guilford Press.
- Smith, P.T. (1991). The silent nightmare: Bullying and victimization in school peer groups. The psychologist: *The Bulletin of the British Psychological Society*, 4, 243-248.
- Woods, S., White, E. (2005). The association between bullying behaviour, arousal levels and behaviour problems. *Journal of Adolescence*, 28, 381-395.
- Yang, S.J., Kim, J.M., Kim, S.W., Shin, I.S., Yoon, J.S. (2006). Bullying and victimization in boys and girls at South Korean primary schools. *Journal of American Academy of Child & Adolescent Psychiatry*, 45, 69-77.

PEER VIOLENCE AND COPING STRATEGIES IN PRIMARY SCHOOL CHILDREN

Summary

Researches have mainly dealt with the examination of coping strategies for victims, not taking into account the other roles in peer violence. Therefore, the aim of this research was to examine whether male and female students differ while choosing coping strategies in peer bullying due to their age and role in bullying behavior.

Participants in this study were 372 fifth and eighth grade elementary school students (192 female and 180 male) aged 10 to 14 years (mean age 12.30 years). The School Relationship Questionnaire –SRQ was used to examine different forms of bullying behavior. To determine coping strategies, we used the Self-Report Coping Measure - SRCM (Causey & Dubow, 1992).

Based on the results of the SRQ questionnaire, four groups of examinees were formed with regard to their role in peer bullying behavior: victims, bullies, bully/victims and neutral. Coping strategies that respondents most frequently used when coping with peer bullying were as follows: Focusing on the problem and seeking social support, Internalizing, Distancing and Externalizing. Compared to male students, female students were significantly more likely to use strategies of Focusing on the problem and seeking social support, as well Internalizing. In terms of coping with peer bullying, victims, bullies and bully/victim were using Internalizing and Distancing more often than the neutral group. Externalizing was used more often by victims, bullies and bully/victims than by the neutral group, as well as bullies from victims. Significant age effects are gained for Focusing on the problem and Seeking of social support strategies, as well as Externalizing. Fifth grade students benefited more by using Focusing on the problem and Seeking social support than eighth graders, whereas eighth grade students were using Externalizing significantly more often.

The results indicate that all participants in peer bullying, regardless of their role, preferably use less adaptable strategies in dealing with peer bullying.

Key words: bullying, coping strategies, role in bullying behaviour